

Sifilisul în paginile Cărții Românești Vechi

Cristian MATEI

Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia, Facultatea de Istorie și Filologie
„1 Decembrie 1918” University of Alba Iulia, Faculty of History and Philology
Personal e-mail matei_crissu@yahoo.com

Syphilis in Romanian old books

In the eighteenth century plague epidemics in addition Transylvanian population has been infected with sexually transmitted diseases. These include syphilis. The first doctor sent from Vienna, who reported the disease in Transylvania, was Andre Etienne, mentioning it in his report for 1786. How long worked in the mining area of the Apuseni Mountains, tried to stop the illness, discovering a method of treating syphilis, experimentându-i right on his patients. Transylvania gubernatorial being warned of the new treatment, the doctor asked in 1792 to submit written procedure. The memo was written over a year in Latin. The management of the Vienna immediately after taking possession of the report, ordered its translation into German, Hungarian and Romanian. The interpretation of a text in Romanian and recovered John Molnar Piuaru, while the Hungarian translation was made by Andrei Szóts. Over a year was printed in oficina Peter Bart Cluj edition in Romanian. Transylvania gubernatorial ordered its printing several copies to be sent to every town and village.

Keywords: disease, syphilis, books, physician, cure.

În Transilvania secolului al XVIII-lea, întâlnim pe lângă epidemiile de ciumă, variolă, cele de zi cu zi și o boală cu transmitere sexuală¹. În ceea ce privește apariția virusului în Europa, părerile sunt împărțite, unii cercetători susțin că a apărut odată cu întoarcerea conquistadorului Cristofor Columb și urmașilor săi din America, iar alții susțin că era cunoscută mult mai repede. Ce știm cu exactitate este că, virusul s-a extins foarte repede, având la început un caracter epidemic. Boala sifilisului cunoscută în epocă ca și lues sau sfranț a fost importată din Occident în Ardeal, întâlnindu-o menționată în documentele medievale, în Brașov încă din anul 1501, iar la Sibiu peste un an². În orașele din Transilvania, prezența bolii în comunități a fost frecvent menționată în secolul al XVII-lea, ajungând la apogeu în veacul următor. La extinderea infecției au contribuit unele măsuri luate de autoritățile vieneze în perioada 1762-1769, când toate prostituatelor și vagabonzi din Viena erau încărcate pe corăbii pentru a fi debarcați în Banat³. Până în anii 1780 întreaga Transilvanie a fost infectată, în special Brașovul, Banatul și ținuturile în care erau încartiruiți grănicerii⁴. Fiind o boală cu transmitere sexuală este normal să o întâlnim în orașele comerciale și în taberele militare, în schimb la sate în perioada de care ne ocupăm nici nu poate fi adusă în discuție. În perioada 1793-1794⁵, Comisia Sanitară a Transilvaniei a dispus ca toți bolnavii de sifilis să fie tratați gratuit, iar medicii erau obligați să înștiințeze periodic superiorii cu privire la evoluția bolii⁶.

Primul medic trimis de Viena, care a semnalat boala în Ardeal, a fost Andre Etienne, precizându-o în raportul său pentru anul 1786. Zona cercetată de doctor au fost Munții Apuseni, mai exact regiunea Zlatnei, unde în anul 1782 existau peste 1200 de familii bolnave, iar peste patru ani se precizează că virusul a depășit numărul de 2000 de familii⁷. În raport medicul înainta și doleanța de a se înființa trei spitale mai mici, în trei zone miniere, sau unul mare la Câmpeni.

În secolul al XVIII-lea boala era destul de răspândită în rândul populației din Țările Române și Principatul Transilvaniei, susținem acest punct de vedere, deoarece o întâlnim des menționată în scrierile medicului Andreas Wolf, care vorbește de blenoragie, sifilis și scurgerea albă⁸, probabil leucoree⁹. Tot el arată prezența și a scabiei sifilitice și a sifilisului¹⁰.

Întorcându-ne la medicul Etienne, cât timp a activat în zona minieră a Munților Apuseni, a încercat să oprească îmbolnăvirile, descoperind o metodă de tratare a sifilisului, experimentându-o chiar pe pacienții săi. Guvernul Transilvaniei, fiind înștiințat de noul tratament, i-a cerut medicului în anul 1792 să prezinte procedeu în scris. Memoriul a fost redactat peste un an în limba latină. Conducerea de la Viena, imediat după intrarea în posesia raportului, a ordonat traducerea lui în limbile germană, maghiară și română. Tălmăcirea textului în limba română i-a revenit lui Ioan Molnar Piuaru, pe când traducerea în

limba maghiară a fost realizată de Andrei Szóts. Medicul oculist român Ioan Molnar Piuaru a prezentat autorităților manuscrisul intitulat *Method adică învățatură prea lesne, și proștilor prea îndemnatecă și cu preț mai ușor a tămădui sfranțul*¹¹. Traducerea efectuată era numai bună de dat la tipar, doar că protomedicul Transilvaniei, Michael Neustädter, nu a fost de acord cu interpretarea în limba română, pe motivul că, în respectiva scriere, profanii sunt îndemnați să se trateze singuri, ceea ce le putea pricinui mari probleme. Dintre cele trei tentative de tălmăcire doar varianta realizată de Szóts și Eckstein în limba maghiară a fost imprimată, iar celelalte două, chiar și astăzi se află în manuscris¹².

Odată cu scoaterea la iveală a câtorva exemplare din enigmatică tipăritură a lui Szóts și Eckstein, au apărut diferite polemici în rândul cercetătorilor. Pe pagina de titlu era menționat ca atelier tipografic, cel al lui Ioan Bart, iar ca loc de tipărire Clujul și nu Sibiu. Datorită acestor neconcordanțe, între afirmațiile lui Vasile Popp și exemplarele tipărite, specialiștii au ajuns la concluzia că este vorba de executarea a două tiraje de același meșter tipograf în officinele sale din Cluj și Sibiu¹³. În această problemă ideea Danielei Bărbulescu privind faptul că pe frontispiciul cărții apărea menționat Clujul și locul de tipărire era totuși Sibiu, deoarece Ioan Bart a tipărit la Cluj doar acte oficiale și nu cărți, tipăriturile de mari dimensiuni erau realizate la Sibiu¹⁴. În altă ordine de idei, Ioan Bart pierdea teren în Cluj din cauza competitorului Martin Hochmeister, ceea ce l-a forțat ca în anul 1803 să își închidă officina tipografică din Cluj și să se axeze doar pe imprimarea cărților în Sibiu¹⁵.

Clarificând într-un final locul de apariție a cărții, Samuel Iszak aruncă spre dezbatere ipoteza cum că studiul despre sifilis a fost tradus tot de Molnar Piuaru din limba maghiară în limba română. Observăm că autoritățile vieneze, au cerut ajutorul medicului profesor oculist pentru tălmăcirea în limba română a unor cărți și documente cu conținut medical și lingvistic¹⁶. Într-un articol publicat de Teodor Ghițan și Maria Maior¹⁷, observăm că cei doi cercetători și-au propus să supună unei analize lexicale textul lucrării *Învățatură adevărată pre scurt a vindeca boala sfranțului după experiența și ispitirile mai noao*¹⁸, fiind traducerea în limba română a cărții lui Szóts și Eckstein cu cel întâlnit în *Vocabularul* lui Molnar Piuaru apărută postum. După efectuarea analizei și comparației au descoperit unele asemănări lingvistice între traducerea medicului oculist și traducerea cărții lui Szóts¹⁹. Suntem de părere că în spatele realizării traducerii cărții lui Szóts stă Molnar Piuaru, deoarece era singurul profesor de origine română de la Colegiul chirurgical din Cluj. Traducerea textului din latină de Molnar Piuaru nu a fost acceptată de protomedicul Transilvaniei, deoarece existau oarecare conflicte minore între cei doi. Molnar Piuaru fiind coleg cu cei doi medici la Colegiul medical

din Cluj care au scris cărțuia, iar în momentul în care s-a ordonat traducerea, un aport principal sau secundar a avut în tălmăcirea textului. Conform informațiilor existente chiar dacă nu s-a semnat niciunde din discuțiile publicate rezultă că traducătorul cărții a fost Piuaru Molnar, nefăcând altceva decât să îmbunătățească vocabularul limbii române cu noi termeni medicali.

În anul 1802 apărea la Cluj cartea *A vénusi szerelem nyavajának rövid leírása és bizonyos orvoslása a legújabb tapasztalások szerint*²⁰, a profesorilor de la Școala de chirurgie, Andreas Szóts și Janos Eckstein. Peste un an se tipărea în officina lui Petru Bart din Cluj o ediție în limba română²¹, purtând titlul de *Învățatură adevărată pre scurt a vindeca boala sfranțului, după experiența și ispitirile cele mai nouă*²². Guvernul Transilvaniei a ordonat tipărirea ei în mai multe exemplare care să fie expediate în fiecare oraș și sat.

Tipăritura începe printr-un cuvânt înainte scris de doftor Sioci și profesor Ecștain prin care informează că acest tratat a apărut din ordinul Guvernului transilvan în două părți. Prima parte fiind adresată „norodului celui de rând, prin carea s-ar învăța a o cunoaște și a se feri de ea, și când nu ar afla ajutorință de la doftor, cu leacuri de casă sau cu cele ce mai lesne se află și se câștigă în apotecă, spre vindecarea bolii sale”²³. Observăm din informație că încă se mai pune accent pe medicina casnică, deoarece cei doi autori cunoșteau problemele medicale cu care se confrunta Principatul Transilvaniei la începutul secolului al XIX-lea: deficiența de personal medical, lipsa de încredere a populației în medici, frica de plată a sătenilor, știind că doctorul așteaptă bani. Cea de a doua parte a cărții era destinată elitei medicale învățate, numiți „hirurgi celor varmeghești și orașenești, carea spre dâșii spre cea mai scurtă și mai lesne aceștii boale tămăduire i-ar îndrepta”²⁴. La începutul secolului al XIX-lea conținutul multor tipărituri era structurat în două mari capitole, primul era dedicat poporului de rând iar cel de al doilea elitei învățate. Noua politică adoptată de Guvernul transilvan fiind una de dezvoltare culturală, prin care se dorea ca fiecare om să cunoască modalitățile de tratament din industria casnică, dar și personalul medical cum să vindece cea mai mare parte a populației.

În primul capitol este menționată istoria apariției bolii cu transmitere sexuală, fiind susținută ideea că „oamenii lui Columbus Hristofor, din America o au adus în Europa în anul 1493”²⁵, dar și metodele de protejare împotriva contaminării cu virusul, având o importanță majoră deoarece sunt inserate pentru prima dată în paginile unei tipărituri medicale. Extinderea bolii se realiza prin contact sexual cu persoane purtătoare ale virusului, fiind cea mai frecventă, o întâlnim în special în taberele militare. În schimb, aflăm că era transmisibilă și printr-o rană deschisă dacă omul sănătos „se atinge de buba sfințită sau materia cea veninată aceea”²⁶.

În capitolul intitulat „Despre boala dragostei cea din loc deosebit”²⁷, sunt prezentate fazele bolii, de la factorii care au generat apariția și până la cei ai evoluției. Nu vom insista asupra acestor aspecte, dar este important să precizăm faptul că ele au fost de mare folos în epocă, mulți bolnavi urmând sfaturile menționate se vindecau. Informațiile precizate în carte au dublu scop, de a vindeca boala sifilisului, dar și de a implementa în gândirea populației autohtone de la începutul secolului al XIX-lea ideea de igienă corporală, astfel existând și pași spre instruire prin carte. În nenumărate rânduri întâlnim îndemnul pentru folosirea apei proaspete atât în prepararea medicamentelor cât și la curățirea zonelor infectate. Pentru alinarea durerilor este prescris următorul tratament „ia sara 10 picături dintru acestea din apotecă, picuri de mulcomit”²⁸. Ceea ce ne-a atras atenția în momentul lecturării tipăriturii a fost medicamentul indicat, și anume „în toată sara și dimineața, să bea un fărta de apă fiartă așa gătită, ia patru loți de rădăcină de nalbă, tai-o mărunță laolaltă, fierbe-o în trei fărta de apă, într-un fărta de ceas, răcindu-se și o bea peste zi adeseori”²⁹. Autorii introduc acest leac simplu deoarece cunoșteau faptul că populația nu se trata și ducea boala pe picioare.

Următorul pas în evoluția bolii era „umflătura a geminărilor”, adică trecerea infecției în corpul uman. Remediul de casă pentru tratarea ei este „fărină de cucuruz, flori de romoniță și pușintel sopon”³⁰, toate acestea trebuiau fierte laolaltă și cu alifia rezultată trebuia să se ungă în fiecare seară în părțile infectate. Dacă individul purtător al virusului nu lua seama de cele menționate mai sus, boala evolua și necroza se intensifica ducând la inflamarea testiculelor, dar interesant este că tratamentul rămâne același.

Ultimul pas al evoluției bolii era apariția unor bubuțe pe piele în zona inflamată numite „bubele sfranțului”³¹. Lecuirea lor consta în folosirea în mod abundent a apei de var calduță, de cel puțin șase ori pe zi.

În secolul al XIX-lea igiena corporală a devenit o îndatorire, deoarece medicii și autoritățile care au cercetat multitudinea de virusuri și epidemii au ajuns la concluzia că toate sunt rezultatul mizeriei în care trăia populația³². În altă ordine de idei, tratamentele prescrise după fiecare formă de evoluție a bolii fac parte din medicina casnică, deoarece se știa că populația era, încă, reticentă la ideea de tratare de o persoană străină, respectiv medic, sau la cumpărarea de medicamente din spișeriile vremii, fiindcă nu existau bani cu ce să le achiziționeze și trebuie să amintim faptul că doftoriile, rețetele populare, lecurile și descântecurile sunt prezente în lumea românească până în secolul al XX-lea³³.

Întorcându-ne la tratatul nostru despre sifilis, trebuie să adăugăm că cea de a doua parte a fost alcătuită de autori pentru a servi personalului medical, spre îmbunătățirea cunoștințelor în domeniu. Autorii încep cu menționarea unei definiții medicale a sifilisului, susținând

că „boala de sfranț deobște se zice trecerea veninului care, prin lipire de mădulariu, s-au amestecat în sânge, și prin aceea tot sângele și umezezele lui se umplu cu venin de sfranț și se spurcă”³⁴, apoi trec direct la prezentarea semnelor din care o persoană cu studii medicale putea conștientiza dacă este vorba de o boală cu transmitere sexuală sau nu. Sunt indicate alifi și băuturi având în componența lor mercur, fiind considerate „cele mai lesne și mai fără îndoială leacuri, mai fără frică și de mai puțină cheltuială”³⁵. Se mai menționează plante medicinale care se găsesc în apropierea așezărilor rurale, iar autorii cunoscând multitudinea factorilor etnici din Ardeal au considerat că este de mare folos să redea denumirea plantelor atât în latină, maghiară și română³⁶. Spre finalul sfaturilor medicale, mai sunt consemnate tratamentele indicate în momentul în care boala nu a fost vindecată în profunzime. Semnele după care personalul medical își putea da seama că este vorba de apariția bolii din nou „rîie sfrințită, boalele pielei, durerea oaselor, durere de ochi, bube”³⁷ pentru toate se recomanda un anumit medicament care se găsea în farmacie.

Trebuie subliniat faptul că termenii medicali ca perineu, vase, apotecă, licvor, laxativ, extract, purgație, pilule, prezenți în cartea lui Szóts și Ekstein îi întâlnim și în paginile *Vocabularium nemțesc și românesc* lui Piuaru din 1822³⁸. Pe lângă aceștia mai întâlnim cuvinte precum a sluți, doftor, leacuri, zgrăbunțe, umflătură³⁹.

La momentul apariției cărții, în rândul medicilor, exista o singură teorie, cea unicistă, potrivit căreia se găsea în realitate o singură boală venerică, sifilisul, care avea manifestări destul de variate⁴⁰. Partizanii teoriei nu recunoșteau individualitatea bolii blenoragiei, scabiei sifilitice și a leucoreei, menționate în scrierile lui Andreas Wolf⁴¹, iar la sfârșitul secolului al XVIII-lea, protomedicul Transilvaniei, Michael Neustädter, întocmea o schemă de tratament a afecțiunilor venerice din care s-a dovedit că admitea deosebirea clară între sifilis și gonoree⁴². Szóts și Eckstein, încă din începutul expunerii concluziilor, vorbesc doar despre *boala dragostei*, pe motivul excluderii unei înțelegeri eronate. Informațiile prezente în tipăritură au fost gândite în așa fel încât să servească și dorinței omului de rând, de a se trata singur cu ceea ce avea în casă, dar și personalului medical de a acorda ajutorul profesional mult așteptat. Cartea celor doi profesori de la Școala medicală din Cluj a umplut acel gol din literatură medicală românească despre bolile venerice. Până la traducerea lucrării nici doctorii și nici populația nu aveau un tratament pe care să îl urmeze, fiecare se trata în cazul îmbolnăvirii după cum credea de cuviință și din auzite. Textul analizat marchează perfect trecerea de la o medicină pur empirică, care adopta lecuiri din auzite la una științifică în care se prescrie cel mai bun și puternic elixir.

Note:

1. Numele purtat de sifilis în secolul al XVIII-lea. Sifilisul este o boală cu transmitere sexuală, cauzată de spirocheta *Creponema Pallidum*. Dacă nu este tratată, evoluează în trei stadii: primar, caracterizat prin șancru și febră ușoară; secundar, cu erupție la nivelul pielii și al mucoaselor, inflamarea ganglionilor limfatici, contaminarea oaselor, a articulațiilor, a ochilor și a sistemului nervos; stadiul terțiar, se manifestă după o perioadă de latență care poate dura câțiva ani și doar un sfert dintre cei infectați manifestă simptome. Sifilisul se poate transmite și de mama purtătoare la făt. Alte forme de *Creponema* cauzează specii diferite de sifilis similare dar mai puțin agresive fără transmitere sexuală. Virusul poate fi depistat prin analiza sângelui, chiar și în timpul perioadei de latență. În *Enciclopedia Universală Britannica*, coord. Ilieș Câmpeanu, Cornelia Marinescu, vol. XIV, București, Editura Litera, 2010, p. 165.
2. Ernest Rothbacher, *Un spital antivenerian la Hălcbiu în 1787*, în vol. *Din Istoria luptei antiepidemice în România*, București, Editura Medicală, 1972, p. 147.
3. Gheorghe Brătescu, *Grija pentru Sănătate. Primele tipărituri de interes medical în limba română (1581-1820)*, București, Editura Medicală, 1988, p. 93; Valeriu Bologa, *Din istoria sifilisului*, Cluj-Napoca, Tipografia Națională, 1931, p. 39.
4. Anton Cservény, *Cronica calamităților și epidemiilor din Ardeal, Banat și teritoriile mărginașe de la 1007 – 1872*, Teză, Cluj-Napoca, Tipografia Gloria, 1934, p. 19.
5. La data de 16 august 1793 autoritatea ecleziastică a emis o ordonanță adresată preoților prin care erau îndemnați să sfătuiască poporul să se ferească de patima curviei, deoarece prin aceasta intra și boala trupească. Vezi Iulian Galfy, Emilian Băcilă, *Date antiepidemice în circulare episcopale din regiunea grănicerească bănățeană (1784-1855)*, în *Din istoria luptei antiepidemice în România. Studii și Note*, București, Editura Medicală, 1972, p. 176.
6. Mircea Gelu Buta, Magda Pupeză, Aspecte ale asistenței medico-sanitare, din ținutul Năsăudului în timpul regimentului de graniță (1762-1851), în *Revista Bistriței*, nr. VIII, 1994, p. 152.
7. T. Ghițan, C. Știrbu, *Propuneri pentru înființarea unor instituții șpitalești în regiunea Zlatnei și a Văii Arieșului (1786)*, în *Din Istoria Medicinii Românești și Universale*, sub îngrijirea prof. Valeriu Bologa, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1962, p. 148.
8. Pompei Gheorghe Samarian, *Medicina și farmacia în trecutul românesc*, II, București, 1938, p. 383-384.
9. Constanța Vintilă – Ghițulescu, *Patimă și desfățare. Despre lucrurile mărunte ale vieții cotidiene în societatea românească 1750-1860*, București, Editura Humanitas, 2015, p. 209.
10. Pompei Gheorghe Samarian, *Medicina și farmacia în trecutul românesc*, p. 383-384.
11. Gheorghe Brătescu, *Grija pentru Sănătate*, p. 93.
12. Valeriu Bologa, Jozsef Spielmann, Z. Szokefalvi Nagy, *Contribuții noi la viața și activitatea lui Ioan Piuariu-Molnar (1719-1815)*, în *Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj*, anul XIV, 1971, p. 63-66.
13. Samuel Iszak, *Din trecutul legăturilor medicale româno-maghiare*, București, Editura Medicală, 1956 p. 54; Vasile Popp, *Disertație despre tipografiile românești în Transilvania și învecinatele țări de la începutul lor până la vremile noastre, Sibiu, 1838*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1995, p. 125.
14. Daniela Bărbulescu, *Completări și îndreptări la Bibliografia Românească Veche*, în *Biserica Ortodoxă Română*, LXXVIII (1960), nr. 5-6, p. 551-552.
15. Aurel Răduțiu, Ladislau Gyémánt, *Repertoriul actelor oficiale privind Transilvania tipărite în limba română 1701 – 1847*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 24.
16. Jozsef Spielmann, *Restituiri istorico-medicale*, București, Editura Kriterion, 1980, p. 260-271.
17. Teodor Ghițan, Maria Maior, *Prima carte medicală apărută în Cluj în limba română*, în *Clujul medical*, XLIII (1970), nr. 1, p. 213.
18. Ion Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia Românească Veche 1508-1830*, I-IV, 1508-1830, București, Editura Academiei Române, 1903-1934, nr. 663, p. 447; Daniela Poenaru, *Contribuții la Bibliografia Românească Veche*, Târgoviște, Muzeul Județean Dâmbovița, 1973, nr. 663, p. 257; Vasile Popp, *Disertație despre tipografiile românești*, p. 125.
19. Valeriu Bologa, Jozsef Spielmann, Z. Szokefalvi Nagy, *Contribuții noi la viața și activitatea lui Ioan Piuariu-Molnar (1719-1815)*, p. 66.
20. Gheorghe Brătescu, *Grija pentru Sănătate*, p. 94.
21. Tipăritura până la jumătatea secolului al XIX-lea nu a fost cunoscută. Ion Bianu și Nerva Hodoș au introdus cartea în BRV, pe baza informațiilor din lucrarea lui Vasile Popp din anul 1838, intitulată *Disertație despre tipografiile românești*. Istoriograful român Valeriu Bologa, scria cu regret despre tipăritură, în studiul său din anul 1927, deoarece nu se cunoștea nici un exemplar, dar tot el a fost cel care o descoperă și o prezintă pentru prima dată în anul 1955. Vezi la Gheorghe Brătescu, *Grija pentru Sănătate*, p. 94; BRV II, nr. 663, p. 447; Eva Mârza, *Preocupări de diplomatică la Vasile Popp*, în *Tentația Istoriei. În memoria profesorului Pompiliu Teodor*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2003, p. 359-385.
22. Cercetată în Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca, Cota CRV 603; BRV II, nr. 663, p. 447.
23. Învățătură adevărată pre scurt a vindeca boala sfranțului, Cota CRV 603, Cuvântul Înainte.
24. *Ibidem*, Cuvânt Înainte.
25. *Ibidem*, p. 3.
26. *Ibidem*, p. 6.
27. *Ibidem*, p. 9.
28. *Ibidem*, p. 13.
29. *Ibidem*, p. 14.
30. *Ibidem*, p. 19.
31. *Ibidem*, p. 21.
32. Constanța Vintilă – Ghițulescu, *Patimă și desfățare*, p. 238.
33. *Ibidem*, p. 405.
34. Învățătură adevărată pre scurt a vindeca boala sfranțului, Cota CRV 603, p. 24.
35. *Ibidem*, p. 26; Mercuriumul dulce este calomelul sau clorură de mercur.
36. Gheorghe Brătescu, *Grija pentru Sănătate*, p. 103.
37. Învățătură adevărată pre scurt a vindeca boala sfranțului, Cota CRV 603, p. 35-38.
38. BRV III, nr. 1159, p. 401.
39. Teodor Ghițan, Maria Maior, *Prima carte medicală apărută în*

Cluj în limba română, p. 213.

40. Gheorghe Brătescu, *Grija pentru Sănătate*, p. 96.

41. Constanța Vintilă – Ghițulescu, *Patimă și desfătare*, p. 209.

42. Em. Bologa, A. Huttmann, *Despre tratamentul diferențiat al bolilor venerice în Transilvania secolului al XVIII-lea*, în *Din istoria luptei anti-epidemice în România*, București, Editura Medicală, 1972, p. 159-163.

Bibliography:

Bianu, Ion; Hodoș, Nerva, *Bibliografia Românească Veche 1508-1830 (Old Romanian Bibliography 1508-1830)*, I-IV, 1508-1830, București, Editura Academiei Române, 1903-1934, nr. 663.

Bologa, Valeriu, *Din istoria sifilisului (History of pox)*, Cluj-Napoca, Tipografia Națională, 1931.

Bologa, Valeriu; Spielmann, Jozsef; Z. Szokefalvi Nagy, *Contribuții noi la viața și activitatea lui Ioan Piariu-Molnar (1719-1815) (New contributions to the life and work of Ioan Piariu-Molnar 1719-1815)*, în *Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj (Yearbook of the Institute of History and Archaeology Cluj)*, anul XIV, 1971.

Bologa, Em; Huttmann, A., *Despre tratamentul diferențiat al bolilor venerice în Transilvania secolului al XVIII-lea (About the different treatment of venereal diseases in Transylvania of the 18th century)*, în *Din istoria luptei anti-epidemice în România (History of anti-epidemic struggle in Romania)*, București, Editura Medicală, 1972.

Bărbulescu, Daniela, *Completări și îndreptări la Bibliografia Românească Veche (Additions and corrections to Old Romanian Bibliography)*, în *Biserica Ortodoxă Română (Romanian Orthodox Church)*, LXXVIII (1960), nr. 5-6.

Brătescu, Gheorghe, *Grija pentru Sănătate. Primele tipărituri de interes medical în limba române (1581-1820) (Care for helth. First medical printings in romanian (1581-1820))*, București, Editura Medicală, 1988.

Buta, Mircea Gelu; Pupeză, Magda, *Aspecte ale asistenței medico-sanitare, din ținutul Năsăudului în timpul regimentului de graniță (1762-1851) (Aspects of medical assistance from Năsăud county in the time of border regiment (1762-1851))*, în *Revista Bistriței (Bistrița's Revue)*, nr. VIII, 1994.

Cservény, Anton, *Cronica calamităților și epidemiilor din Ardeal, Banat și teritoriile mărginașe de la 1007 – 1872 (The Chronicle of disasters and epidemics from Ardeal, Banat and border counties from 1007-1872)*, Teză, Cluj-Napoca, Tipografia Gloria, 1934.

Enciclopedia Universală Britannica (Britannica), coord. Ilieș Câmpeanu, Cornelia Marinescu, vol. XIV, București, Editura Litera, 2010.

Galfy, Iulian; Băcilă, Emilian, *Date anti-epidemice în*

circulare episcopalești din regiunea grănicerească bănățeană (1784-1855) (Anti-epidemic data in episcopal writs from border county of Banat 1784-1855), în *Din istoria luptei anti-epidemice în România. Studii și Note (History of anti-epidemic struggle in Romania. Studies and Notes)*, București, Editura Medicală, 1972.

Ghițan, T; Știrbu, C., *Propuneri pentru înființarea unor instituții spitalicești în regiunea Zlatnei și a Văii Arieșului (1786) (Proposals to establish medical units in Zlatna and Valea Arieșului regions (1786))*, în *Din Istoria Medicinii Românești și Universale (History of Romanian and Universal Medicine)*, sub îngrijirea prof. Valeriu Bologa, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1962.

Ghițan, Teodor; Maior, Maria, *Prima carte medicală apărută în Cluj în limba română (First medical book printed in Romanian in Cluj)*, în *Clujul medical (Medical Cluj)*, XLIII (1970), nr. 1.

Iszak, Samuel, *Din trecutul legăturilor medicale româno-maghiare (From the past of Romanian-Hungarian medical intercommunication)* București, Editura Medicală, 1956.

Mârza, Eva, *Preocupări de diplomatică la Vasile Popp (Diplomatic work of Vasile Pop)*, în *Tentația Istoriei. În memoria profesorului Pompiliu Teodor (History temptation. In memoriam of professor Pompiliu Teodor)*, Cluj-Napoca, 2003.

Poenaru, Daniela, *Contribuții la Bibliografia Românească Veche (Contributions to Old Romanian Bibliography)*, Târgoviște, Muzeul Județean Dâmbovița, 1973, nr. 663.

Popp, Vasile, *Disertație despre tipografiile românești în Transilvania și învecinatele țări de la începutul lor până la vremile noastre, Sibiu, 1838 (Dissertation about romanian printing houses in Transylvania and neighboring countries from its beginnings until our time, Sibiu, 1838)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1995.

Răduțiu, Aurel; Gyémánt, Ladislau, *Repertoriul actelor oficiale privind Transilvania tipărite în limba română 1701 – 1847 (The repertoire of official acts regarding Transylvania printed in romanian 1701-1847)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.

Rothbacher, Ernest, *Un spital antivenerian la Hălchiu în 1787 (A venereal disease hospital at Hălchiu in 1787)*, în vol. *Din Istoria luptei anti-epidemice în România (History of anti-epidemic struggle in Romania)*, București, Editura Medicală, 1972.

Samarian, Pompei Teodor, *Medicina și farmacia în trecutul românesc (Medicine and pharmacy in the Romanian background)*, II, București, 1938.

Spielmann, Jozsef, *Restituiri istorico-medicale (Medical history restitutions)*, București, Editura Kriterion, 1980.

Vintilă – Ghițulescu, Constanța, *Patimă și desfătare. Despre lucrurile mărunte ale vieții cotidiene în societatea românească 1750-1860 (Lust and delight. About the little things of everyday life in romanian society 1750-1860)*, București, Editura Humanitas, 2015.